

BRUKS- ANVISNINGEN

NR 45 – OKTOBER 2021

Medlemsblad från Åkers Hembygdsförening

www.akershembygd.se

Läs även: **Ordförande har ordet**

Ny utställning: Vattnet som kraftkälla

Axelssons anekdoter

kontor.

Männen bakom vykortet

Fotoförlagen och handelshusen i Åker

Det händer i Åker oktober - december

Onsdag 6 oktober i Motstugan kl. 18-20

Bokrelease: *Ett stycke Krutbruk*, en nyskriven bok av Hans Zetterberg om Krutbrukets historia.

Lördag 16 oktober i Bruksarkivet kl. 12-15

Utställning: *Vattnet som kraftkälla för bruket*
Guidning och utställning om vattnets betydelse.

Lördag 13 november i Bruksarkivet kl. 12-15

Utställning: *Vattnet som kraftkälla för bruket*

Onsdag 1 december i Folkets Hus kl. 18.30-20

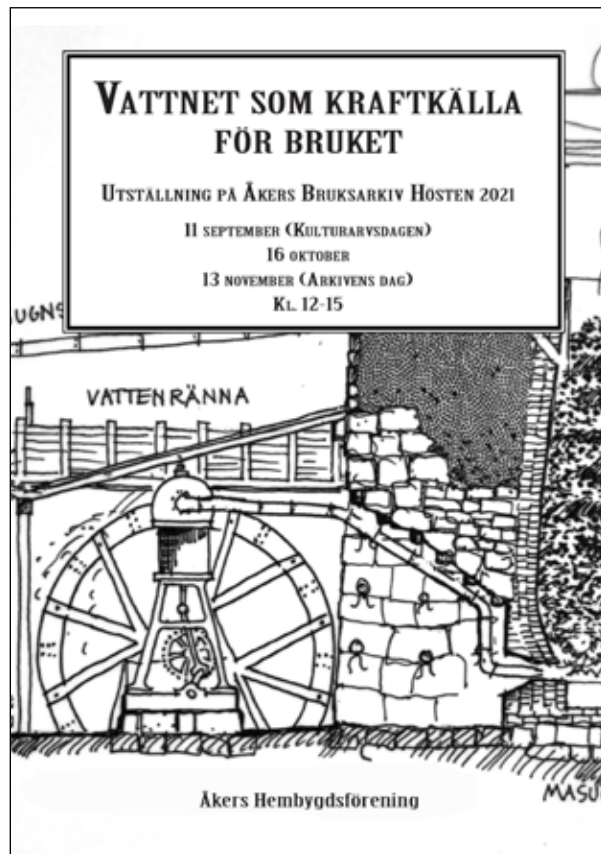
Kanoter, vildmarksmat och trädskram i Åkers Bergslag
Johan Herlitz, Kanotkungen AB, med sina partners Emma Grön och Naturkraft Eskilstuna om verksamheten i Åkers Bergslag och dess utveckling.

Onsdag 8 december i Motstugan kl. 18.30-21

Glöggafton med mingel
Utomhus: Barn från Åkersskolan i Luciatåg och sång
Inomhus: Anette Belander, vår musikalstjärna, sjunger med ackompanjör.
Glögg och mingel utomhus. Coronasäkert.
Entré: 50 kr

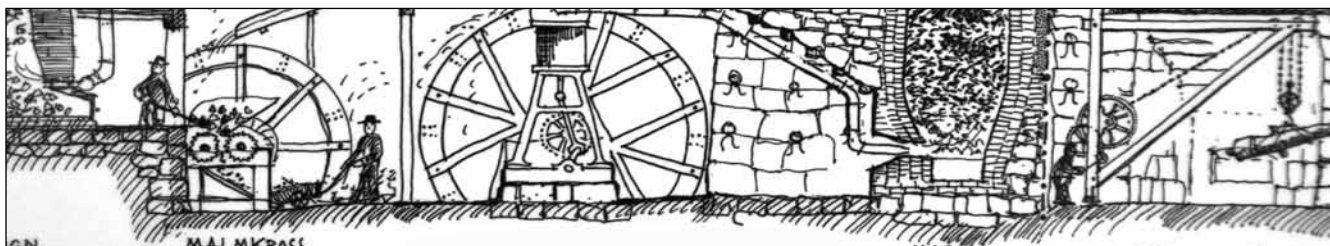
OBS!

Vi följer Folkhälsomyndighetens regler vid alla evenemang. Vid inomhusarrangemang kommer antalet besökare begränsas.
Se hemsidan akershembygd.se för aktuell info inför varje evenemang.

Bruksanvisningens redaktionsråd består av Sten Hellgren, Tomas Larsson och Pelle Johansson.
Layout och design görs av Per Hellgren; perhellgren@hotmail.com.
Omslagsbild: Vykort på Krutbrukets kontorsbyggnad vid Räckstaån. Förlag John Husberg.

Vattnet som kraftkälla för bruket

I Bruksarkivets nya utställning står vattnet i centrum. Den visas vid två tillfällen under hösten: 13 oktober och 16 november.

DET FINNS EGENTLIGEN tre huvudanledningar till att man i början av 1600-talet började tillverka järn i Åkers styckebruk:

- 1) SKOGEN, som behövdes för att tillverka kol att elda med i masugnen.
- 2) MALMEN, som man tog ur marken via flera gruvor i Åkers Bergslag, bland annat Skottvång och Älgsjöbackens gruvor, och som man sedan tillverkade järn av, samt
- 3) VATTNET, som strilade ner från Åkers bergslag mot bruket via kanaler och åar och fick snurr på vattenhjul som gav kraft till blåsbälgar, krossverk och remdrivna maskiner.

För att förklara processen om vattnets betydelse har utställningen *Vattnet som kraftkälla för bruket* delats in i fyra sektioner:

1. VATTENREGLERINGEN

Mörtsjön, Göksjön, Långsjön, Mysjaren, Idlången, Malsjön och så vidare. Många är de vackra och välkända sjöar som försett bruket med vattenkraft sedan 1600-talet. Hur dessa sjöar fanns med i ett genomtänkt system för kraftöverföring visar utställningen.

2. RÖRLEDNINGAR OCH VATTENHJUL

I slutet av 1700-talet fanns tio vattenhjul vid styckebruket med tillhörande fördämningar i Åkersån. Allt går att se på arkivets kartor från denna tid.

3. VERKSTADEN

Verkstaden låg där numera Forsbloms Jakt och Cykelbutik ligger. Från början var maskinerna där drivna av tjocka remmar som fick fart via vattenkraften ur den forsande ån. Det var fräsar, kulborrar och svarvar som användes för att tillverka brukets kanoner och andra järnföremål.

4. KRAFTSTATIONEN

Kraftstationen, där bruket själva producerade el, stod klar för drift 1901 och utgör slutpunkten för brukets självförsörjande ambitioner gällande vattnet som kraftkälla.

En historisk utställning av den här typen, om vatten, menar projektledaren Per Hildebrand också kan ha aktualitet i vår klimatkrisande samtid.

– Om man själv vill bygga vattenkraft i dag, för att till exempel ersätta fossila bränslen, så kan man i den här utställningen gå tillbaka till 1800-talet och se den teknik som var tillämplig då. Där kan man faktiskt dra lärdom av hur man gick till väga, innan olja och andra klimatpåverkande kraftkällor blev dominerande, säger Per Hildebrand.

Ögonblick i Åker

Spaden sätts i backen. Verkmästare Östergren, överlärare Gunnar Öhrner och ingenjör G. Leth från entreprenören A-B Granit & Betong övervakar Elis Janssons första spadtag på det nya skolbygget vid Solberga den 18 oktober 1951. Foto ur Åkers Hembygdsförenings fotoarkiv.

Var med och berika Bruksanvisningen!

Har du bilder och texter om Åker som kan vara intressanta för andra? Skicka gärna in dem och dela med er!

Bruksanvisningens redaktionsråd består av:

Sten Hellgren; sten.hellgren@gmail.com

Tomas Larsson; tomas.lommartorp@outlook.com

Pelle Johansson; pelle.johansson@hotmail.se

Efterlysning

Inför kommande säsonger ämnar Bruksmuseet bygga upp en utställning om Åkers Folkets Park. Vi behöver därför berättelser från dem som var med då det begav sig. Vill du vara med i denna studiecirkel och berika historiken kring Folkets Park?

Intresserade får gärna skicka anmälan eller frågor till:

Pehr Bengtsson

Telefon: 070-589 53 04

Mejl: ps.bengtsson@telia.com

Fortsättning följer från förra numret av Bruksanvisningen på temat om hur saker och ting förändrar föreningsrörelsen. Lokalt har vi en betydande ökning av medlemsantalet under pandemiperioden på vårt museum/arkiv trots uteblivna "stor-evenemang".

Att höja nivån/göra förändringar dvs tänka i nya banor kan ibland vara svårt. Det är lätt att resonera att så har vi alltid gjort vilket i allra högsta grad gäller företag som har det tuffare i fråga om inkomster/utgifter än vad vår hembygdsförening har.

Redan på 1930-talet hade man filosofin klar för sig hur man skulle jobba i föreningar för att dra till sig fler människor som kunde vara med i utvecklingen av vårt samhälle genom att bl a visa sig ute på byn och att ställa upp när det arrangeras något, som sagt gå man ur huse.

Idag tror människor att man har uppfunnit hjulet och att världen stått still innan. Hjulet är på rull igen med lite nya beteckningar men fortfarande beprövade. Föreningar och skolan är några exempel på detta.

Vi har inom föreningen utsett några ur styrelsen att kontakta slumpvis utvalda medlemmar för att höra om deras syn på vårt arbete. Vad är bra och finns det något som kan förändras/förbättras? Ett trettiotal har fått förfrågan.

Höstens program löper på med bl a utställningen om Vattnet som kraftkälla på vårt arkiv, bokreleasen om Krutbruket och vår återkommande glöggafton med kvällens överraskning.

Våra vandringsleder (som varit välbesökta) är naturligtvis alltid tillgängliga.

Har du förslag på något är du välkommen att kontakta någon i föreningen och du hittar oss på hemsidan akershembygd.se eller du kanske rentav vill hjälpa oss några timmar om året med lite volontärjobb.

Du är i så fall hjärtligt välkommen med i gänget. ■

Håll koll
på vår hemsida och
Facebook
för hösten och vinterns
evenemang.
Vi ses!

Männen som spred bilden av Åker till världen

Pehr Bengtsson berättar historien om handlarna Husberg och Andersson som startade vykorts-förlag och spred bilder från Åkers styckebruk ut över världen.

Text: Pehr Bengtsson

Foto: Åkers Hembygdsförenings Arkiv

Om stora bilden:

En annorlunda bild på värdshuset vid Stycke-bruket. Detta är ett foto artikelförfattaren inte tidigare sett och därmed förmodligen ingen annan levande heller. Troligen är bilden tagen runt sekelskiftet eller första åren på 1900-talet, kanske när Husberg var där. Fotografen är okänd. Ågare: Brukets arkiv.

ett vykort med texten "Förlag: John Husberg, Åkers Styckbruk" väckte frågor hos en av våra medlemmar, före detta krutbruksbon Johan Julin. Han undrade om föreningen visste något mer om förlaget. Då gjorde vi det inte men nu vet vi en del och här är historien om Husberg, Andersson och de privata affärerna vid Krutbruket och även lite om affären vid Styckbruket under tidigt 1900-tal.

I juli 1895 flyttar Handlande John Hilmer Husberg, hans hustru Anna Lovisa Andersson och deras två barn, in i affärslokalen vid Krutbruket. Huset står som "Bernsta eller Åbrostugan, Handelslägenhet på Räcksta ägor" och ligger strax före nuvarande uppfart till Krutbruket. Familjen kommer närmast från Husby Rekarne där John Hilmer varit handlande, eller handelsman med ett lite mer modernt uttryck.

John Hilmer synes vara den förste handlaren med egen affär vid Krut-

bruket. I huset har tidigare skomakaren Lars Johan Carlsson och hustrun Clara Christina Forsberg bott med sina åtta barn (varav sju flickor!). De flyttar 1895 till Vårdinge. I huset bodde även f.d. drängen Johan Erick Jansson med hustru och en son. Skomakaren äger huset eller som det står i husförhörslängden "Innehar egen byggnad vid Räcksta kallad Åbrostugan" och han säljer således huset till handlande Husberg.

Året efter, 1896, flyttar också Frans Oscar Andersson in i huset. Han är 30 år, kommer från Nyköping och blir nu handelsbiträde. Efter fyra år flyttar Frans Oscar till Stockholm men vi kommer snart att träffa på honom igen. I huset hos Husberg finns alltid en piga, ofta stannar pigan något år innan hon söker sig vidare och en ny piga städslas.

John skaffar sig någon gång vid

Part af Rockstaån, Åkers krutbruk.

Ovan: Längst bak syns Ådalens handelsbod. Det lilla huset vid ån är klapphuset – tvättstugan.
Foto Förlag Oscar Andersson.

Nedan: Åkers Krutbruks kontor låg nästan mitt emot Husbergs handelsbod. Foto från Förlag
John Husberg Åkers styckebruk.

Åkers Krutbruks kontor.

Vårdshuset till vänster, i mitten renseriet och till höger skymtar paviljongen. Foto från 1910.

denna tid en kamera. Han fotograferar inte bara familjen, som nu utökats med dottern Anna Magdalena, utan börjar också fotografera bostadshus, herrgården och flera andra byggnader. Dessa foton görs som vykort som han säljer i sin affär. På vykortens baksida låter han trycka – "Förlag: John Husberg, Åkers Styckebruk".

Husbergs affär vid Krutbruket får 1899 konkurrens av det nystartade "Åkers Krutbruks konsumtionsförening" som ligger i en röd bod längs vägen och därför kallas "Röda Boden". Till att börja med är affären öppen bara på

kvällarna. Kring Krutbruket finns redan skomakare, skräddare och även privat bageri och mejeri. Flera andra som idkar olika form av handel kommer till Krutbruket, såsom slaktaren Per-Erik Knutsson från Marietorp, ibland kommer osthandlaren från Mariefred och mer regelbundet "ölutköraren" Nyberg, även han från Mariefred. Gårdfarihandlare dyker också upp då och då. Tillgången på service är det således inget fel på.

En annan sak är hur mycket de som bor här har råd med, men det förhållandet gäller ju också idag även om vi

Ådalens Handelsbod. Foto Förlag Oscar Andersson Åkers styckebruk.

verkar ha glömt av att de lån vi tar skall betalas!

1904, efter nio år som handlare vid Krutbruket, får John Husberg erbjudande att arrendera värdshuset och handelsboden vid Styckebruket. Han tar över efter August Söderholm. Nu återkommer Frans Oscar Andersson efter några år i Stockholm och Härad och blir åter handelsbiträde hos John Husberg.

Omkring 1910 blir John "Livförsäkrings inspektor" vilket i framtiden blir hans huvudsakliga arbetsuppgift. Han bor inledningsvis kvar med Vårdshuset som adress medan handels-

boden övertas av Johan August Skantz. Efter några år, 1912, flyttar John Husberg med familjen till Stockholm där han avlider 1932.

När John slutar som handelsman 1910 lämnar också handelsbiträde Frans Oscar Andersson affären vid Styckebruket. Han återvänder till Krutbruket där han blir handelsman i huset "Skämby No 4 Handelsbod", senare angett som "Ådalen Handelsbod". Frans Oscar är vid denna tid gift med Hilda

Arbetarebostäderna, Åkers Krutbruk.

Vykort av Raden i Krutbruket från Oscar Anderssons förlag.

Otilia Andersson.

Huset var tidigare en av flyglarna till Råcksta herrgård och flyttades omkring 1903 till kröken av Råckstaån. Här bodde först Skräddaren Karl Johan Johansson och hans hustru Ida Charlotta Andersson med sina tre barn. De lämnar dock redan efter tre år, 1907, flyttlasset går till Mariefred. I stället flyttas Åkers telegrafstation hit och dess första telefonist blir Hulda Maria Kristina Lantz som även har sin bostad i huset.

I Församlingsboken framgår att "hos henne skrives fadern Karl Erik Pettersson, Skräddare". Även hennes lillasyster Anna Maria Lantz bor här. När Hulda Maria Kristina gifter sig 1908 flyttar hon till en lägenhet på Krutbruket och hennes syster övertar arbetet som telefonist. 1910 lämnar så även Anna Maria och fadern huset, hon till Stockholm och han till huset Aftonro på Wahren-dorff-området.

Ansvar för telegrafstationen övertas av Berta Justina Regina Eriksson och Ester Karolina Fredrika Eriksson. De är syskon och döttrar till föreståndaren på Fattighuset, Karl Johan Eriksson och hans hustru Albertina Wilhelmina Palm. Telegrafstationen kommer finnas kvar här till 1918. Det var således till detta hus som Frans Oscar Andersson kommer 1910 och öppnar sin handelsbod.

Även handlare Oscar Andersson skaffar sig en kamera (kan det ha varit Husbergs han övertog?) och fortsätter producera vykort. Nu står det "Förlag: Oscar Andersson, Åkers Styckebruk" bak på vykortet.

1924 lämnar så Oscar Andersson med hustru Åker och flyttar till Norberg. Ådalens Handelsbod övertas av Efraim Hugo Ufer och hans hustru Elsa Eleonora Olsson. De kommer närmast från Torshälla. Hugo Ufer stannar i sex år varefter de flyttar vidare till Litsa.

Ny handelsman blir Handlare Erik Allan Karlsson som bara stannar ett år innan han lämnar över till Handlare Per Olsson som i sin tur stannar mindre än ett år och blir den siste privata handelsmannen i huset när affären upphör 1931. Huset blir i stället bostad åt chaufförer och upppasserskor enligt Församlingsboken.

1934 tar "Konsumtionsföreningen i Åker u.p.a." över och Ådalen blir kafé. Den förste "kaféidkaren" är Ida Kristina Östlund. Hon flyttar dock strax som nygift till Bollnäs varvid Johanna Hansson och därefter Frida Jönsson övertar uppgiften. Dessa "kaféidkare" har även sin bostad i huset vilket också de första servitriserna har, i tur och ordning Berta Otilia Magnusson, Hjördis Ingrid Persson och Valborg Linnea Svensson.

Fortsättningen är näst intill nutidshistoria och någon av er läsare som minns får mycket gärna fortsätta historien om huset Ådalen. ■

Till höger: Åkers Krutbruk 1931. Det vita huset närmast ån är Bernsta – Handelslägenhet på Råcksta. Hit kom Husberg 1895.

Cykelreparatören berättar

Anekdoter av Lars Axelsson

Lars Axelsson (1920-2013)

Lars Axelssons pappa var en av skogvaktarna vid Styckebruket. Familjen bodde i Rappstugan, det första av husen på Raden vid Styckebruket. Här föddes Lars 1920 och han kom att bli Åker trogen hela sitt liv. Redan i slutet av 1930-talet övertog han cykelverkstaden som låg längs Forsavägen. Lars blev med tiden känd som cykelreparatör, uppfinnare och hembygdsvän. Tillsammans med Bertil Andersson, Börje Eriksson och Harry Lindblad var Lars med att starta upp Torsdagstramparna. Lars avled i februari 2013. Här nedan och i kommande nummer av Bruksanvisningen återfinns några av Lars många anekdoter.

Pehr Bengtsson

Inspektor Wilander tar semester

Inspektor Wilander som var språksam o gemen tyckte om att munhuggas med folk. En dag strax före semestertid stannade han med sin moped och pratade en stund med några gubbar ur byggarlaget, som höll på att avsluta reparationerna av en kåk.

– Nå vad ska ni göra nu på semestern, säger han och vänder sej till Ville Karlsson (Mossjöblad-Ville).

– Ja första veckan tar jag nog igen mej, men sen ska jag hjälpa Johan bror min, att bygga garage, säger Ville.

– Ha ha, säger Wilander illmarigt. Då ska jag anmäla Karlsson, för man får inte ha samma arbete på sin semester, det går inte.

Och sen puttrar han iväg på sin mo-

ped nöjd med att retat någon.

Efter en tid så träffas de båda igen och pratar om sommaren som varit och Wilander myser och talar om att nu är det han som ska ha semester.

– Jasså, säger Ville. Och va ska inspektoren göra då?

– Intet jädrans dugg å det ska bli riktigt skönt, blir svaret.

– Då tror jag att jag ska ta o anmäla inspektorn, säger Ville.

– Varför de då, frågar Wilander.

– Jo man får inte göra samma sak på semestern som på sitt arbete!

Till råga på allt så är mopeden svårstartad också.

Lars Axelsson